

Waldemar Oszczęda

Z KART HISTORII SPISKIEGO PODOLIŃCA

DZIEJE MIASTA

Podolíneć¹ (Podoliniec) to małownicze spiskie miasteczko, leżące nad Popradem, na pograniczu Popradskej kotliny (Kotliny Popradzkiej), pogórza Spišskej Magury (Magury Spiskiej) i Levočských vrchov (Gór Lewockich), przy starym szlaku handlowym łączącym Spisz z Polską oraz ze wschodnią częścią Słowacji i jej ośrodkami – miastami Prešov (Preszów) i Košice (Koszyce).

Na początku swojej historii Podoliniec był starą osadą słowiańską, istniejącą już zapewne w czasach Wielkich Moraw. Po zaniknięciu wspomnianej organizacji państwowej Słowian, Podoliniec wraz z okolicą stał się w X wieku terenem rywalizacji o wpływy pomiędzy rodzącym się państwem polskim i Węgrami. W X i XI wieku dostał się pod władzę polskich Piastów, którzy w wieku XII musieli coraz częściej stawiać tutaj czoła naporowi węgierskiemu. Znany historyk V. Chaloupecký w jednej ze swoich prac napisał, że Podoliniec w XII wieku należał do Polski. Wiadomo też, że w tym czasie podlegał z pewnością polskiej organizacji kościelnej.

W 1235 roku papież Grzegorz IX, w swoim liście z włoskiej Perugii, polecił wysokim polskim kościelnym przedstawicielom w Gnieźnie i we Wrocławiu, aby sprawdzili skargę krakowskiego biskupa na duchownych węgierskich, którzy mieli bezprawnie odbierać dziesięcinę z kościoła Panny Marii w Podolińcu i z innych okolicznych kościołów. Na tej podstawie można z dużym prawdopodobieństwem przypuścić, iż Podoliniec z okolicą znajdował się wówczas w granicach diecezji krakowskiej. Najistotniejszym – dla potrzeb niniejszego tekstu – jest fakt, iż w dokumencie tym po raz pierwszy wspomina się podoliniecką farę.

W 1241 roku miejscowość napadli i zniszczyli Tatarzy. Z dokumentu datowanego na rok 1244 dowiedzieć się można, że książę krakowski Bolesław Wstydlivy darował Podoliniec, wraz z otaczającymi go lasami, niemieckiemu rycerzowi Henrichowi (Henrykowi), dziękując mu w ten sposób za zasługi położone w walkach z Tatarami. Z polecenia żony Bolesława, księżniczki Kunegundy, czyli św. Kingi, córki króla węgierskiego Beli IV, zbudowano w Podolińcu zamek. Z zachowanych źródeł historycznych wiadomo również, że opanowanie wojskowe Podolińca i okolicy przez Polskę nastąpiło w II połowie XIII wieku. Podoliniec i rejon pogranicznego miasta Stará Lubovňa (Stara Lubowla) dostał się pod władzę książąt małopolskich w związku z buntem spiskiego żupana Rolanda przeciw węgierskiemu królowi Władysławowi IV Kumańskiemu. Bunt Rolanda zlikwidowało wojsko księżniczki Kingi, które później pozostało na dłużej w opanowanej przez siebie okolicy.

Rozwój Podolińca w końcu XIII wieku przerwał ponowny najazd Tatarów. Oddziały tatarskie dowodzone przez Nogaj-chana dotkliwie zniszczyły miasto i okolicę w 1285 roku. W innym dokumencie wcześniej wymienionego króla Beli IV, pochodzącym

z 1256 roku, Podoliniec wspominany jest jeszcze jako wioska. W końcu XIII wieku był już jednak miastem – w 1292 roku uzyskał prawa miejskie, na prawie magdeburskim. Na podstawie przywileju władającego Krakowem czeskiego króla Wacława II, otrzymał Podoliniec zwolnienie z myta w całej Małopolsce i prawo składu. W tym czasie zamieszkiwany był przeważnie przez saskich kolonistów, którzy doprowadzili do jego odrodzenia po najazdach tatarskich. Dokument królewski Wacława II z 1292 roku nakazywał pozostałym miastom spiskim udzielenie pomocy przy budowie murów obronnych miasta; m.in. na mieszkańców miejscowości Lubovňa (Lubowla) i Hniezdne (Gniazda) nakładał obowiązek tejże pomocy, nakazując im chronienie się właśnie w Podolińcu w przypadku niebezpieczeństwa. Jeszcze w tym samym roku miasto otrzymało przywilej warzenia własnego piwa, czyli założenia browaru oraz prawo myta.

Papież Bonifacy VIII udzielił 29 marca 1298 roku odpustu tym, którzy pomogą przy budowie nowego kościoła Panny Marii w Podolińcu, znajdującego się – według dokumentu papieża – na terenie diecezji krakowskiej. Podoliniec w dalszym ciągu stanowił własność prywatną i zarządzany był przez wspomnianego wcześniej rycerza Henryka, a później jego spadkobierców. Co prawda, w latach 30. XIV wieku kasztelani już istniejącego zamku w Lubowli starali się rozciągnąć swoją jurysdykcję i na Podoliniec, lecz jego mieszczanie wnieśli protest do króla, który w roku 1343 potwierdził ich swobody. Panował wówczas Ludwik I Wielki (w Polsce zwany Węgierskim), będący zarówno władcą Polski, jak i Węgier. W połowie XIV wieku Polska straciła prawdopodobnie całkowicie kontrolę nad terytorium z Podolińcem i suwerenną władzę sprawowali tutaj panowie węgierscy. W 1391 roku mieszczanie podolinieccy wykupili w zasadzie prawa potomków rycerza Henryka. W roku 1404 wspomniane wcześniej przywileje miejskie potwierdził król czeski i węgierski, Zygmunt Luksemburski. W cztery lata później Zygmunt darował miasto Podoliniec i zamek lubowelski szlachcicowi Perény (1408 r.), łącząc w ten sposób w jeden dominialny organizm miasta Stará Lubovňa, Hniezdne i Podoliniec (Lubowlę, Gniazda i Podoliniec). Rok później pozwolił na budowę zamku w obrębie murów miejskich. W Podolińcu wybudowano więc niewielką twierdzę miejską, która oddała szczególną przysługę w roku 1441, gdy miasto udało się obronić przed atakiem husytów. W 1412 roku ten sam władca nadał Podolińcowi prawa wolnego miasta królewskiego, z prawem składu, wolnego myta i cła. W kilka miesięcy później Podoliniec wraz z innymi miastami Spisza wszedł w skład zastawu Zygmunta Luksemburczyka, pod który zaciągnął on u polskiego króla Władysława Jagiełły wysoką – jak na owe czasy – pożyczkę: 37 tysięcy kop czeskich groszy (80 tysięcy złotych florenów). Król węgierski pożyczone pieniądze, pochodzące z kontrybucji po przegranej przez Krzyżaków wojnie, zużytkował na prowadzenie licznych wojen, głównie z Wenecją o wpływy w Dalmacji. Wspomniana pożyczka nigdy nie została Polsce zwrócona.

W ten sposób od XV do XVIII wieku Podoliniec wraz z innymi piętnastoma² miejscowościami Spisza, podlegał polskiemu staroście, urzędującemu w Lubowli (Stará Lubovňa) i był jednym z najważniejszych miast regionu. Przy okazji warto wspomnieć, że władzę w Starostwie Spiskim sprawował między innymi słynny polski rycerz Zawisza Czarny, a w latach 1596 - 1735 dziedzicznie ród Lubomirskich. Natomiast Kazimierz Poniatowski, brat króla Stanisława Augusta, był ostatnim polskim starostą spiskim. Zaraz po objęciu zarządu zastawionych miast przez Polskę, okręg Podoliniec - Gniazda - Stara

Lubowla został wyodrębniony i traktowany w sposób szczególny, jako teren przywrócony Polsce, chociaż sama treść traktatu zastawnego nie upoważniała władców polskich do takiego postępowania. Przez ponad trzysta lat Podolińiec korzystał z przywilejów, jakich udzielali mu zarówno władcy polscy, jak i węgierscy. Duże znaczenie miało w szczególności prawo składu oraz przywileje targowe, które zwłaszcza w połowie XVI wieku doprowadziły do rozbudowy miasta. W XVIII i XIX wieku Podolińiec posiadał największą ilość przywilejów spośród miast Spisza, zapewniających organizowanie jarmarków. Najstarszym z nich był przywilej odbywania dwóch jarmarków, uzyskany od króla Zygmunta Luksemburskiego (25 VII 1409 r.). Od polskiego króla Jana Kazimierza miasto uzyskało przywilej odbywania czterech jarmarków (2 I 1656 r.). August II (20 II 1704 r.) udzielił mu przywilej dwóch jarmarków, natomiast August III (3 VI 1750 r.) – kolejnych dwóch. Na podstawie wymienionych przywilejów odbywało się corocznie w Podolińcu 8 jarmarków: w końcu stycznia, w ostatnim tygodniu Postu, w tygodniach przypadających na imieniny św. Filipa i Jakuba, w końcu czerwca, 25 i 26 lipca, w tygodniu św. Wawrzyńca, w tygodniu św. Szymona i Judy oraz w końcu listopada. Odbywały się również jarmarki organizowane tak, że w jeden dzień był targ rolniczy ze sprzedażą inwentarza, a w inny – targ handlowy. Podolińiec posiadał również prawo odbywania w każdy czwartek cotygodniowych targów handlowych oraz w każdy piątek rolniczych. Oprócz cotygodniowych targów mógł się w okresie od św. Michała do Wielkiej Nocy odbywać w każdą sobotę targ mięsny. Rozwijały się także rzemiosła – szczególnie garncarstwo, kozusznictwo, kowalstwo, szewstwo i tkactwo (znane delikatne płótno i adamaszek).

W 1642 roku powstał klasztor pijarów, przy którym działało do 1919 roku słynne kolegium, kształcające na poziomie gimnazjalnym chłopców z Polski, Słowacji i Węgier. W 1769 roku Austria, wykorzystując ówczesne ogólne osłabienie i kryzys Królestwa Polskiego oraz pomoc polskich miast spiskich, udzieloną konfederacji barskiej, zajęła Starostwo Spiskie. Wkrótce po pierwszym rozbiórze Polski w 1772 roku, Podolińiec przypadł Austriakom i został przez Marię Teresę wcielony do Austrii. Do roku 1876 należał do utworzonej przez Austriaków Prowincji XVI Miast Spiskich obejmującej wszystkie miasta byłego polskiego zastawu, które były zarządzane przez Austrię na trochę innych prawach niż pozostałe miasta Spisza i reszty kraju. Potem Podolińiec przeszedł znów z rąk Austriaków pod administrację węgierską. Do 1894 roku pełnił rolę siedziby byłego powiatu starolubowelskiego. Pod rządami węgierskimi został aż do chwili zakończenia I wojny światowej i utworzenia w 1918 roku niepodległej Republiki Czechosłowackiej. Konferencja ambasadorów, obradująca 28 lipca 1920 roku w Londynie, zadecydowała o przebiegu polsko-czechosłowackiej linii granicznej na obszarze Zamagurza Spiskiego tak, że miasta byłego zastawu spiskiego znalazły się definitywnie na obszarze Czechosłowacji. I tak już pozostało do czasów nam współczesnych.

ZABYTKI

W II połowie XVI wieku powstał zachowany do dziś miejski układ architektoniczny Podolińca. Jego centrum stanowi soczewkowato rozszerzający się wzdłuż głównej drogi, niewiele na przestrzeni historii zmieniony rynek z kościołem Wniebowzięcia NMP

i renesansową dzwonnica. Otoczony jest dwutraktowymi domami z przejazdem i trójosiową fasadą, z charakterystycznymi półokrągło zakończonymi bramami. Zachowało się co najmniej 30 budynków mieszczkańskich, późnorenesansowych kamieniczek i domów z XVI i XVII wieku, w nienaruszonym stanie budowlanym, z oryginalną dyspozycją wewnątrz. W tylnych częściach parcel stoją zwykle parterowe zabudowania gospodarcze, pośrodku podwórzy zaś studnie. Przeróbki budowlane są w większości wypadków widoczne tylko na elewacjach i mimo – zwłaszcza powojennej – rozbudowy, centrum zachowało swój średniowieczny charakter, z typowymi cechami gotycko-renesansowego spiskiego miasteczka. W 1950 roku Podoliniec uznano za miejski zespół zabytkowy.

W rynku zobaczyć można pierwotnie gotycki rzymskokatolicki kościół farny pw. Wniebowzięcia NMP, noszący ślady późniejszych przeróbek budowlanych. Zbudowany został na początku XIII wieku, przebudowany w końcu XIII i w połowie XIV wieku, rozbudowany po pożarze w 1684 roku i w wieku XVIII, uszkodzony potem w wyniku trzęsienia ziemi i powodzi w latach 1789 i 1813. Jego wystrój cechują elementy baroku. Pierwotnie był jednonawowy, rozbudowany później przez dodanie dwóch bocznych kaplic, otwierających się arkadowo do wnętrza. W środku elementy gotyckie – żebrowe sklepienie, portale, skarpy i okna. W prezbiterium polichromia z motywami biblijnymi z lat 1380-1360 i innymi freskami. W głównym ołtarzu z lat 1700-1710 znajduje się gotycka rzeźba znanej Madonny z Podolińca z około 1360 roku. Gotycka jest także brązowa chrzcielnica z II połowy XIV wieku, wykonana w Spiskiej Nowej Wsi. Krucyfiks pochodzi z początku wieku XVI. Pozostały wystrój wnętrza jest przeważnie barokowy. Kiedyś cenne urządzenie stanowił między innymi wywieziony do

Fotografia z lat 20. XX wieku

Polski średniowieczny ołtarz skrzydłowy z XVII wieku. Inny z cennych ołtarzy wywieziony został do zamku Plaveč (Pławiec), gdzie spłonął w pożarze kapliczki zamkowej. Gotycka rzeźba św. Katarzyny (z około 1425-30) od 1911 roku znajduje się w zbiorach Muzeum Sztuk Pięknych w Budapeszcie. Ołtarz główny wykonał Ján Lerch w latach 1700-1710. Freski namalował Anton Schmidt, żyjący w latach 1718-1784, znany malarz ołtarzy i fresków.

Obok kościoła farnego zauważyć można renesansową dzwonnica z 1659 roku, w kształcie prostopadłościenną wieży, trzykondygnacyjną budowlę z piwnicą i szczytową, typową dla renesansu bogatą attyką dachową tzw. polską. Na piętrze urządzony był ratusz, dostępny przystawionymi arkadowymi

schodami. Wewnątrz obiektu znajduje się cenny dzwon wykonany w 1392 roku. Obok wejścia zauważyć można na murze łaciński napis z 1593 roku, z czasów kasztelana Sebastiana Lubomirskiego.

Współczesny ratusz, będący siedzibą urzędu miejskiego, wybudowany został na zachodniej stronie rynku w roku 1903. Przy jego budowie wykorzystane zostały ruiny istniejącego znacznie wcześniej na tym miejscu budynku. Przypuszcza się, że tym budynkiem była prawdopodobnie niewielka miejska twierdza z 1408 roku. W wielu miejscach wokół miasta widać jeszcze resztki średniowiecznych murów obronnych zbudowanych w XIII - XIV wieku. Najlepiej zachowane z nich, w prawie nienaruszonym układzie, są fragmenty z trzema basztami na południowym skraju miasta oraz pozostałości barbakanu we wschodniej części rynku, obok klasztoru pijarów. Niedaleko rynku zobaczyć można inne bardzo ciekawe obiekty i zakątki miasta. Takim jest na przykład mieszczański dom przy ulicy Letnej, oznaczony w przeszłości numerem 69, gdzie ponoć odegrały się sceny i wydarzenia opisane później w „Podolińskim straszylde”. Interesującym zakątkiem są też tzw. „Zadky”, czyli domy zwrócone do siebie tylną zabudową, utworzoną przez budynki gospodarcze, których elewacje frontowe skierowane są na ulicę Letną i rzekę Poprad. Historyczny „ostrów” miasteczka, zwany Jensula, znaleźć można za Młynským jarkom.

Na miejscowym cmentarzu zobaczyć można natomiast romańsko-gotycką kapliczkę św. Anny o przebudowanym, renesansowo-barokowym wnętrzu. Ten najstarszy zachowany obiekt sakralny w mieście posiada romańską absydę z połowy XIII wieku, z nawą z początków XIV wieku, rozbudowaną około 1600 roku. Główny ołtarz pochodzi z II połowy wieku XVII.

W XVII wieku w mieście aktywnie działali pijarzy, o czym świadczy zachowany był klasztor i barokowy kościół, wybudowany w latach 1642-51 przez wiedeńskiego budowniczego Poschbergera, po zewnętrznej stronie ówczesnych murów miejskich. Wystrój wnętrza odpowiada ówczesnemu stylowi baroku. Kompleks budynków z pierwszym klasztorem pijarów w Europie środkowej ufundował książę Stanisław Lubomirski, który był wówczas panem na zamku w Starej Lubowli i starostą spiskim. Klasztor posiada cztery narożne wieże. W bryle kościoła wyróżniają się dwie wieże, połączone ryzalitem. Na rokokowym łuku sklepienia nawowego przedstawione są sceny z życia św. Antoniego z Padwy i św. Franciszka Ksawerego (de Javier), które wykonał Andrej J. K. Trtina (1750-1790), znany słowacki malarz z Šariša (Szarysza), działający we wschodniej Słowacji.

KLASZTOR PIJARÓW

Podoliniecki klasztor pijarów był pierwszy w środkowej Europie i postawiony został jeszcze za życia założyciela zakonu, św. Józefa Kalasantego, który klasztor ten osobiście odwiedził. Przy klasztorze wystawiono kościół pod wezwaniem św. Stanisława, krakowskiego biskupa, męczennika i patrona diecezji krakowskiej, której Podoliniec podlegał kościelnie do 1769 roku. Dwie wieże kościelne o wysokości 44 m są charakterystycznym symbolem miasta. Nad wejściem znajduje się obraz św. Stanisława. W głównym ołtarzu z 1688 roku umieszczony został dziesięciometrowy obraz z krakowskiej szkoły Tomasza

Dolabelli, ukazujący świętego Stanisława, wskrzeszającego Piotrowina. Obok obrazy św. Józefa Kalasantego i św. Jana Nepomucena, wyżej – wizerunek św. Jerzego walczącego ze smokiem. Pięknym dziełem sztuki jest bogato zdobiona barokowa ambona. Widnieją na niej rzeźby przedstawiające czterech Ewangelistów i zmartwychwstałego Chrystusa. W prezbiterium jest także drewniana rzeźba Panny Marii, którą wykonał w 1951 roku jeden z internowanych przez władze komunistyczne zakonników. Boczny ołtarz poświęcony jest św. Katarzynie Męczennicy. Po przeciwnej stronie – kaplica, a w niej ołtarz św. Filipa z Neri. Przed nim kopia rzymskiej Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, malowana na blasze, ozdobiona złotymi koronami. Organy kościelne wykonała firma Rieger z morawskiego Krnova w roku 1946.

Pijarzy przebywali w Podolińcu do 1919 roku. W trzy lata później klasztor wraz z kościołem przejął zakon redemptorystów. Po II wojnie światowej, w wyniku zmian ustrojowych, zakon i klasztor, podobnie jak i inne instytucje Kościoła katolickiego na terenie Czechosłowacji, uległy kasacji. Budynki klasztorne na długi czas (1950-1962) zmieniły swoje przeznaczenie, pełniąc funkcję więzienia i obozu koncentracyjnego dla zakonników i zakonnice różnych zgromadzeń, księży katolickich i greckokatolickich z całej Słowacji. Po roku 1962 pomieszczenia budynku klasztornego przekazano dla potrzeb szkoły państwowej. Zmiany społeczno-polityczne w Czechosłowacji pod koniec lat 80. spowodowały, że w 1990 roku klasztor zwrócono redemptorystom.

W tym miejscu warto wspomnieć, że **pijarzy** (*Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, czyli Zakon Ubogich Kleryków Regularnych Matki Bożej [dla] Szkół Pobożnych) to stowarzyszenie zakonne, które rozwinęło się z bractwa szkolnego, założonego w 1597 roku przez św. Józefa Kalasantego w Rzymie, gdzie przekształcił on parafialną szkołę kościelną, istniejącą przy kościele św. Doroty na rzymskim Zatybrzu, na bezpłatną szkołę (pierwszą w Europie) dla ubogich chłopców. Tam również w 1612 roku św. Józef Kalasanty wraz ze swoimi współpracownikami otworzył pierwszy dom zakonne, główną siedzibę Stowarzyszenia Szkół Pobożnych, które 6 marca 1617 roku ówczesny Ojciec Święty, Paweł V, uchwalił jako kongregację pijarską; 18 listopada 1621 roku papież Grzegorz XV podniósł ją do rangi zakonu.

Żołyciel zakonu, św. Józef Kalasanty, urodził się 11 września 1557 [1556] roku w aragońskiej wiosce Peralta de la Sal. Studia odbył w szkołach jezuickich w Walencji i Alcala de Henares oraz na uniwersytecie w Lerido; po święceniach kapłańskich działał w różnych miejscowościach. W 1592 roku został wysłany przez biskupa Andrzeja Capilla do Rzymu. Pobyt w Rzymie postanowił wykorzystać na uzyskanie tytułu kanonika. Odwiedzał rzymskie bazyliki i zajmował się działalnością charytatywną, która umożliwiła mu poznanie losu i życia najuboższych ludzi, zwłaszcza biednych dzieci. Postanowił zająć się ich wychowaniem w szkole, aby poprzez wykształcenie mogli się stać dobrymi i pobożnymi ludźmi. W celu umożliwienia wszystkim chętnym – bez ograniczeń – dostępu do wiedzy oraz odpowiedniego wychowania religijnego, otworzył bezpłatne nauczanie w Rzymie. Aby móc zrealizować swoje posłanie zrezygnował z powrotu do Hiszpanii i z urzędu kanonika. Ponieważ liczba uczniów w pierwszej szkole parafialnej otwartej przez św. Józefa Kalasantego szybko rosła, parokrotnie musiano zmieniać jej siedzibę, aż w końcu znalazła miejsce w pomieszczeniach pałacu przy

kościół św. Pantaleona. Wtedy w szkole pobierało już naukę ponad tysiąc dzieci. Św. Józef Kalasanty zmarł 25 sierpnia 1648 roku.

Działalność zakonu szybko rozpowszechniła się w całych Włoszech, a także poza ich granicami. W XVII i XVIII wieku pijarzy pojawili się w Europie środkowej, m.in. na Węgrzech, Słowacji, w Austrii, Czechach i Polsce, gdzie podlegali administracyjnie, utworzonej zaraz po założeniu prowincjatu we Włoszech, prowincji niemieckiej (w 1634 roku). W latach późniejszych (XVIII w.) powstawały nowe prowincje narodowe (np. od 1662 roku samodzielna prowincja polska, od 1751 roku – czeska). Zakonnicy pijarscy są klerykami regularnymi zajmującymi się głównie, poza służbą Bogu i Ojcu Świętemu, dobroczynnością publiczną i misjami, działalnością oświatową i wychowawczą. W tym celu zakładali i prowadzili przy swoich konwentach szkoły i instytuty filozoficzne, kolegia (gimnazja), szkoły realne, główne i elementarne (podstawowe), w których nauczali i wychowywali młodzież, pochodzącą przeważnie z mniej zamożnych warstw społecznych. W szkołach pijarskich wychowanych zostało wielu absolwentów, którzy w znaczący sposób zapisali się na kartach historii i położyli wybitne zasługi, zwłaszcza na polu kultury, sztuki i wiedzy.

Pedagodzy pijarscy przywiązywali dużą wagę do nauki przedmiotów przyrodniczych i technicznych oraz języków, historii i innych dziedzin, w których pochwalić się mogli znaczącymi osiągnięciami. Swoją wiedzą i wykształceniem wyraźnie pozytywnie wpływali na podnoszenie poziomu wiedzy, kultury, umiejętności i patriotyzmu społeczeństw i środowisk, w których działali.

Po reformach w państwach i monarchiach osiemnastowiecznej Europy w dziedzinie edukacyjnej, które spowodowały okresowe zahamowanie działalności zakonu (XIX w.), pijarzy skierowali swoją uwagę na działalność misyjną i szkolną w krajach Ameryki Południowej i Środkowej. Później pojawili się w Afryce i nawet w Japonii.

Struktura administracyjna zakonu oparta jest na prowincjach zakonnych. Na czele zakonu stoi generał. Poszczególnymi prowincjami zarządza prowincjał wraz z sekretarzem i prowincjonalną dikasterią. Przy domach klasztornych działają bursy (internaty), prowadzone przez rektora. Mniejszych są rezydencje na czele z superiorem. Sprawami ekonomicznymi i gospodarczymi burs zajmują się prowizor i rewizor. Nauczaniem w bursach zajmują się profesory. Do grona pedagogów zaliczani są również dyrektorzy szkół niższych stopni, nauczyciele i klerycy. W zakonie są również księża oraz niewielka liczba braci laickich. Zakonnicy używają imion zakonnych.

Znak pijarów tworzy złoty monogram MA (Maria) umieszczony pośrodku czerwonego pola. Nad nim jest korona z krzyżem. Pod monogramem umieszczone są greckie litery MP OY. Z boku monogramu i pod literami znajdują się sześcioramienne gwiazdki. Całość wkomponowana jest w gorejącą aureolę.

Na ziemiach słowackich pierwszy klasztor pijarów wraz z kolegium (gimnazjum) powstał zaraz po ich przybyciu w 1642 roku do Podolińca na Spiszu. Stąd rozpoczęli działalność na terenach Słowacji i Węgier oraz wyruszyli do Polski. Podobnie jak jezuita zajmowali się działalnością oświatową i edukacyjną, koncentrując swoją uwagę na opiece i wychowaniu ubogich chłopców. W tym celu zakładali dla nich szkoły elementarne, później również średnie, gdzie bezpłatnie nauczali. Edukacja skierowana była głównie w kierunku zdobywania wiedzy bardziej praktycznej niż teoretycznej.

W porównaniu ze szkołami jezuitów więcej było przedmiotów realnych niż humanistycznych. Podstawą wychowania i kształcenia w szkołach pijarskich było również nauczanie w duchu zasad religijnych. Nauczano głównie matematyki oraz przekazywano realną wiedzę z przedmiotów przyrodniczych, botaniki i zoologii. Kształcenie odbywało się w myśl zasad obowiązującego w pijarskich szkołach na Węgrzech regulaminu szkolnego „Ordo studiorum”, opracowanego w roku 1695 przez generała zakonu, Lukáša (Łukasza) Möscha. Regulamin pijarski podobny był do regulaminu szkół jezuickich, na podstawie którego został ułożony, lecz wyraźny nacisk kładziono w nim na metodykę kształcenia, gdzie nowym czynnikiem były, odgrywające ważną rolę, języki narodowe.

Pijarzy, po otwarciu w 1642 roku szkoły w spiskim Podolińcu, w 1674 roku zaczęli zarządzać szkołą katolicką w miejscowości Spišská Belá (Biała Spiska). W listopadzie 1666 roku otwarte zostało niższe gimnazjum w mieście Prievidza (od 1674 r. w nowym budynku, który się zachował do czasów współczesnych). W 1698 roku powstało kolegium w Nitrze, od 1714 roku – konkwikt dla studentów ze Słowacji (Liptov, Turiec, Orava, Spiš, Trenčín). W 1673 roku pijarzy pojawili się w mieście Brezno; prowadzili także działalność pedagogiczną w miejscowości Hronec, Beňuš i Polhora. Od 1685 roku członkowie stowarzyszenia działali w szkole w miejscowości Jur pri Bratislave. Innymi miejscami, gdzie pojawili się i działali pijarzy, były miejscowości: Muráň (1666), Krupina i Sabinov (1729), Banská Štiavnica (1774), Trenčín (1776).

W związku z powstawaniem wyżej wspomnianych szkół – gimnazjów, wydany został w 1666 roku nowy regulamin szkolny i zasady nauczania, które obowiązywały w kolegiach pijarskich aż do przeprowadzenia za władzy Marii Teresy reformy oświaty w Austrii i na Węgrzech – „Ratio educationis”³ (1777 r.). Edukacja w szkołach pijarskich była regulowana jeszcze wcześniej normą szkolną z 1757 roku.

Oprócz szkolnictwa, pijarzy aktywnie działali na polu kultury i prowadzili bogatą działalność teatralną, która widoczna była zwłaszcza w końcu XVII i wyraźnie w XVIII wieku. Wtedy bowiem, po kasacji zakonu jezuitów, katolickimi teatrami szkolnymi na Węgrzech zajęli się pijarzy. Działalność teatralna zakonu cieszyła się dużym powodzeniem, ponieważ pijarzy – w odróżnieniu od jezuitów – nie kierowali się zasadą ścisłego uniwersalizmu i potrafili językowo zbliżyć się z ludem. Starali się pozyskać sobie publiczność nie tylko językiem, lecz również przystosować się do jej oczekiwań i gustów. W ten sposób na scenę teatralną trafiały elementy ludowe, język i sceny komediowe, które nie zawsze były zgodne z wychowawczym posłaniem spektaklu. Pozytywnie natomiast wpływały na ogólny rozwój teatru i były pewnego rodzaju pomostem pomiędzy dramatem szkolnym i świeckim. Najaktywniej działały teatry przy szkołach pijarskich w mieście Podoliniec, Nitra i Prievidza. Do najbardziej znanych autorów zaliczyć można takich pijarów, jak: Ján Kubranský, Vavrínec Hromka, Augustín Belický, Lukáš Mösch, Jakub Skurkovský, Mikuláš Housenka, Juraj Gaulkovič. Spektakle pijarów posiadały cechy wychowawcze i kontrreformacyjne. Były alegoryczne i symboliczne, kładły nacisk na naukę moralną. Jeżeli chodzi o treść, przeważała historia starożytna (antyczna). Czasami sięgano po tematy biblijne. Przedstawienia uzupełniano często krótkimi występami, podczas których deklamowano wiersze i prozę, odgrywano sceny pasterskie i inne. Spektakle uzupełniano muzyką, śpiewem, tańcami i wesołymi występami błaznów.

Ośrodkami pijarskiej kultury na ziemiach słowackich były: polskiej – Podoliniec (do końca XVIII w.), węgierskiej – Nitra. Na początku XVIII wieku istniało na Słowacji ponad 20 gimnazjów katolickich, z tego 14 prowadzili jezuici, pozostałe (Podoliniec, Prievidza, Nitra, Brezno, Krupina, Jur pri Bratislave) – pijarzy. W 1762 roku było na Węgrzech ogólnie 62 gimnazjów, z tego 31 prowadzili jezuici, 19 – pijarzy, pozostałe inne zakony.

Do 1850 roku założyli pijarzy na Słowacji 12 klasztorów. Liczba pijarów na Słowacji do 1919 roku wahała się w granicach 100-150 braci zakonnych. Oprócz nauczania i katechezy we własnych placówkach szkolnych, działali w licznych parafiach, głównie na Spiszu i Horehroniu. Wielu pijarów osiągnęło sukcesy na polu wiedzy, kultury i sztuki. Szkoły pijarskie formowały znaczną część słowackiej inteligencji XVII-XIX wieku. Po 1919 roku wszystkie szkoły pijarskie w Czechosłowacji zostały upaństwowione i liczba pijarów raptownie spadła. W 1930 roku, gdy na Słowacji utworzona została Prowincja Narodowa, w czterech tutejszych klasztorach przebywało jedynie 8 pijarów. Obecnie w czterech klasztorach (Trenčín, Nitra, Prievidza, Dolné Dubové) mieszka 24 zakonników. Odnowiona została też działalność trzech szkół pijarskich: dwóch gimnazjów (Trenčín, Prievidza) oraz szkoły podstawowej w mieście Prievidza, do których uczęszcza łącznie ponad 1200 uczniów.

W czasach nam współczesnych pijarzy prowadzą także działalność misyjną w Afryce, Indiach, Ameryce Południowej, czyli na prawie wszystkich kontynentach z wyjątkiem Australii.

* * * * *

Ogromną zasługą pijarów było otwarcie w 1642 roku podolińskiego, przyklasztornego gimnazjum – polskiej szkoły, kształcącej świątłych i uczonych ludzi, w którym pierwszy rok nauki podjęło 189 studentów. Polscy pijarzy kierowali i prowadzili założoną przez siebie szkołę do 1782 roku. Warto wspomnieć, że jednym z nauczycieli w tym gimnazjum był ksiądz Stanisław Konarski, znany polski pedagog i reformator epoki Oświecenia. Po pierwszym rozbiore Polski i zajęciu miast spiskich przez Austriaków, Maria Teresa zniosła urzędowo język polski, zastępując go obowiązkowym niemieckim. Natomiast od II połowy XIX wieku nauka odbywała się w języku węgierskim. Działalność gimnazjum zakończyła się w momencie opuszczenia klasztoru przez pijarów w 1919 roku.

Chociaż po zakończeniu I wojny światowej i powstaniu niepodległej Czechosłowacji w powiecie Stará Ľubovňa istniała tylko jedna szkoła średnia, którą było właśnie gimnazjum pijarskie w Podolińcu, to jednak decyzją władz została ona w 1919 roku zamknięta. W ten sposób obydwie czechosłowackie przygraniczne powiaty – Spišská Stará Ves i Stará Ľubovňa – przez wiele lat nie posiadały żadnej szkoły średniej. Z zachowanych dokumentów wynika, że ówczesny wojewoda spiski uważał ponowne otwarcie ośmioklasowego gimnazjum w Podolińcu za bezcelowe i niepotrzebne. Twierdził, że już w okresie rządów węgierskich utrzymanie szkoły było niemożliwe, ponieważ uczęszczało do niej zbyt mało uczniów – powiaty Spišská Stará Ves i Stará Ľubovňa nie posiadały potrzebnej liczby dzieci. Wobec istnienia słowackiego realnego gimnazjum

w Lewoczy, słowackiej szkoły handlowej w Kieżmarku oraz słowackiego gimnazjum w mieście Spišská Nová Ves, ponowne otwarcie gimnazjum w Podolińcu wymagałoby – jego zdaniem – od państwa znacznych wydatków i to kosztem już otwartych gimnazjów słowackich. Częściowo jednak uwzględnił żądania mieszkańców Podolińca i jego okolicy, proponując otwarcie w tym mieście czteroklasowej szkoły miejskiej pod warunkiem, że do 15 lipca 1921 roku zgłosi się wystarczająca liczba uczniów.

Starania o ponowne otwarcie gimnazjum w Podolińcu popierał urząd powiatowy w Spiskiej Starej Wsi, który w prośbie skierowanej do ministerstwa szkolnictwa i oświaty narodowej między innymi pisał, że „obydwa powiaty przygraniczne szkoły średniej nie posiadają i ubogi lud nie może swoich synów nigdzie blisko kształcić, ponieważ do miast dalej położonych wysyłanie ich wiąże się ze znacznymi kłopotami i wydatkami”. Walka o otwarcie gimnazjum pomiędzy obywatelami i władzą toczyła się przez następne lata. W 1931 roku, podczas wizyty ministra szkolnictwa Ivana Deréra w Kieżmarku, wystąpiła przed nim delegacja z Podolińca, żądająca przeniesienia gimnazjum z Kieżmarku do Podolińca oraz wybudowania przez państwo budynku szkoły ludowej (podstawowej). Minister szkolnictwa uznał żądania podolińskich mieszczan za przeżytek i stwierdził, że gimnazjum „w interesie czechosłowackiego ducha” musi w Kieżmarku pozostać. Do ponownego otwarcia gimnazjum w Podolińcu nigdy więc już nie doszło. Jednak ze względu na pilne potrzeby powiatu Stará Ľubovňa i Spišská Stará Ves w dziedzinie szkolnictwa, w dniu 11 listopada 1926 roku rozpoczął się pierwszy rok nauki w nowej szkole miejskiej w Starej Lubowli, która działa do dnia dzisiejszego.

Tyle w skrócie o ciekawej historii Podolińca i godnej chwały działalności pijarów w tym mieście. Trzeba jeszcze dodać, że w Podolińcu niegdyś odbywały się pierwsze (około dziesięć edycji) ogólnosłowackie konkursy recytacji poezji i prozy kobiecej – „Vansovej Lomnička”.⁴

Na koniec warto wspomnieć niektórych bardziej znanych wychowanków i osoby związane z działalnością gimnazjum w Podolińcu:

Hieronim Franciszek Konarski (1700-1773), o zakonnym imieniu Stanisław, związany był z zakonem pijarów od wczesnego dzieciństwa. Najpierw jako jego wychowanek, później członek. Urodził się 30 września 1700 roku w Zarczycach koło Jędrzejowa, a zmarł 3 sierpnia 1773 roku w Warszawie. Jego rodzice wcześniej zmarli i wychowaniem chłopca zajął się wuj. W wieku 10 lat został oddany do kolegium pijarskiego w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie rozpoczął naukę, która trwała 5 lat. Następnie przyjął habit zakonny i rozpoczął nowicjat w Podolińcu, równocześnie ucząc się w tamtejszym kolegium w latach 1719-1721. Teologię ukończył w Warszawie w 1725 roku. Zdolności oraz zapał do nauki zawiodły go po święceniach kapłańskich na dalsze studia do Rzymu, do pijarskiego Collegium Nazarenum, słynącego ze zmodernizowanego systemu nauki, w tym matematyki i fizyki. Uczył się tam i pracował jako nauczyciel retoryki. W latach 1729-30 przebywał we Francji, Niemczech i Austrii, zapoznając się z nowoczesnymi metodami nauczania i poglądami polityczno-ustrojowymi epoki, założeniami myślicieli Oświecenia. Po powrocie do kraju podjął się opracowania zbioru polskich ustaw, praw i konstytucji. Następnie zajął się nauką w kolegiach w Krakowie i Rzeszowie. W historii zapisał się jako reformator szkolnictwa

i życia politycznego w Polsce XVIII wieku. Ustawa dotycząca tych zmian była jednym z pierwszych na świecie przepisów prawnych tego typu i poprzedziła ustawodawstwo Komisji Edukacji Narodowej. Wielką reformę szkolnictwa w Polsce rozpoczął w 1740 roku. Napisał dla młodzieży nowe podręczniki – „O poprawie wad wymowy” oraz „Gramatyka polsko-łacińska”. W 1740 roku założył też w Warszawie nowoczesnie zorganizowane Collegium Nobilium. Przygotował nowe kadry nauczycieli i wychowawców. Sam głosił przemówienia do wychowanków i ich rodziców, w których szeregach znajdowali się prawie wszyscy wpływowi wówczas obywatele polscy. Nawoływał ich do odnowy duchowej.

Kiedy został w 1741 roku prowincjałem zakonu, przeprowadził gruntowną reformę szkół pijarskich. Polegała ona na zorganizowaniu nauczania języka i retoryki łacińskiej na nowych podstawach, w oparciu o ożywioną na nowo tradycję antyku, zapomniane w znacznej mierze przez późnobarokowy pseudoklasycyzm, a świeżo przypomniane światu przez włoskich uczonych. W retoryce dbał nie tylko o formę wypowiedzi, ale i treść, podejmując ważne kwestie z życia społecznego i politycznego ojczyzny. Wprowadził także do programu szkolnego nowe przedmioty: historię powszechną i ojczystą, prawo polskie i międzynarodowe, geografię, zagadnienia polityczne i światopoglądowe, języki nowożytny i filozofię.

Ks. Stanisław Konarski poświęcał się także reformie politycznej. Podstawowym jego dziełem w tej dziedzinie było „O skutecznym rad sposobie”, w którym wyliczył wszystkie bolączki ówczesnej Polski i podał nowe wzory ustrojowe.

W uznaniu wielkich zasług ks. Konarskiego dla ojczyzny w roku 1771 król Stanisław August Poniatowski uhonorował go medalem „Sapere auso” za to, iż odważył się „być mądry”. Król bywał w szkołach pijarskich i zapraszał ks. Konarskiego do siebie na słynne obiady czwartkowe. Największym jednak dowodem wpływów Konarskiego są dzieła, które powstały dzięki przygotowaniu przez niego kadr młodych Polaków, zdolnych do skutecznego działania. Na skutek inspiracji pijarskiej powstała w Warszawie Szkoła Rycerska oraz rozpoczęła działalność Komisja Edukacji Narodowej, tworzona przez uczniów ks. S. Konarskiego.

Ks. Konarski miał także osiągnięcia na polu działalności religijnej. Podkreślał mocno, że życie religijne jest nieodłączne od życia społecznego i politycznego. Był zdania, że dobrymi obywatelami i prawdziwymi patriotami będą tylko ludzie szczerze religijni, ludzie o zdrowych zasadach moralnych. Pod koniec życia napisał specjalny traktat religijny pt. „O religii poczciwych ludzi”, w którym bronił zasad prawdziwej religijności przed niewiarą i bezbożnością. Dzieło to napisał szczególnie z myślą o młodzieży, jako jej wielki wychowawca i prawdziwy obrońca najpiękniejszych ideałów.

Życia dopełnił w celi zakonnej swojego Collegium Nobilium przy ul. Miodowej w Warszawie, 3 sierpnia 1773 roku. Jego pogrzeb był wielką narodową manifestacją. Zmarłego pochowano w podziemiach kościoła Pijarów przy ul. Długiej. Po powstaniu listopadowym prochy ks. Stanisława i innych pijarów zostały usunięte przez Rosjan i potajemnie zakopane we wspólnej mogile pod aleją cmentarną na Powązkach, w sąsiedztwie kościoła Św. Karola Boromeusza. Obecnie na absydzie kościoła znajduje się tablica pamiątkowa. Serce wielkiego nauczyciela, przechowywane najpierw

w Collegium Nobilium, od roku 1882 znajduje się w prezbiterium pijarskiego kościoła Przemienienia Pańskiego w Krakowie.

Franciszek Ksawery Dmochowski (1762-1808). Urodzony 2 grudnia 1762 roku w Oprawczykach na Podlasiu, w rodzinie drobnej szlachty. Kształcił się u jezuitów, następnie u pijarów w Drohiczynie, od 1778 roku w Podolińcu na Spiszu. Po ukończeniu nowicjatu został przyjęty w roku 1778 do zakonu pijarów. Uczył w szkołach pijarskich w Radomiu, potem także w Łomży i Warszawie. W roku 1789 wykładał w warszawskiej szkole wydziałowej; zbliżył się wtedy do H. Kołłątaja, który uzyskał dlań zwolnienie z obowiązków zakonnych, a następnie probostwo w Kole. W roku 1791 został osobistym sekretarzem Kołłątaja i jego najbliższym współpracownikiem; razem z Kołłątajem w czasach Targowicy emigrował do Saksonii, gdzie brał udział w przygotowaniach powstania kościuszkowskiego. W 1794 w marcu organizował krakowskie wystąpienie Tadeusza Kościuszki; w czasie powstania współredagował „Gazetę Wolną Warszawską” oraz „Gazetę Rządową”. Po klęsce powstania kościuszkowskiego wyjechał do Wenecji, następnie (1795) do Paryża, gdzie należał do grona Deputacji Polskiej. Dzięki staraniom Ignacego Krasickiego u władz pruskich w roku 1799 powrócił do Warszawy. Przeszedłszy na protestantyzm, wziął ślub z Izabelą Mikorską. Był jednym z założycieli Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W roku 1806 przeniósł się do kupionego majątku na Kujawach. Zmarł 20 czerwca 1808 roku w czasie powrotu z Warszawy.

Autor wierszy okolicznościowych, pamfletów, broszur politycznych; dokonał pierwszego pełnego przekładu homerskiej „Iliady” na język polski, tłumaczył fragmenty „Odysei”, „Eneidy” Wergiliusza, utwory Horacego, Lukana, „Raju utraconego” J. Milтона. Największą sławę zyskała mu „Sztuka rymotwórcza” (wyd. 1788), będąca adaptacją „L’art poétique” N. Boileau, uzupełnioną inspiracjami Horacego, D. Diderota i A. Pope’a. Dmochowski sformułował tu kanon polskiego klasycyzmu literackiego. Polemikę z tym utworem podjął A. Mickiewicz w rozprawie „O krytykach i recenzentach warszawskich”.

Jozef Karol Pertes (1781-1822). Znany słowacki pedagog, urodzony w mieście Prievidza, w rodzinie miejscowego kupca. W wieku 17 lat wstąpił do zakonu oo. pijarów w mieście Trenčín. Uczył później w szkołach pijarskich na Słowacji (Podoliniec, Sabinov). Przebywając w Sabinovie wpadł na oryginalny pomysł, jak w prosty i łatwy sposób przedstawić swoim uczniom różne zawody i jednocześnie ułatwić im naukę łaciny. Napisał w tym celu po łacinie wierszem sztukę „Dialogus Slavonicus de statu vitae eligendo” (1802) czyli „Słowacki dialog o wyborze powołania życiowego”. W spektaklu występowali przedstawiciele różnych zawodów i rzemiosł, którzy w formie dialogu rozmawiali między sobą o zaletach swojego powołania. Rolę rzemieślników grali oczywiście uczniowie. J. K. Pertes zmarł wkrótce po przekroczeniu czterdziestego roku życia, pełniąc obowiązki dyrektora szkoły w mieście Rožňava.

Jozef Pantaleón Roškovský (1734-1789). Wybitna postać, przedstawiciel i kompozytor muzyki okresu późnego baroku. Urodzony 10 marca 1734 roku w mieście Stará Ľubovňa (Stara Lubowla), prawdopodobnie w rodzinie muzyków. Uczęszczał do

gimnazjum pijarskiego w Podolińcu. Studiował filozofię, prawdopodobnie na uniwersytecie w mieście Trnava, gdzie 28 listopada 1755 roku wstąpił do miejscowego zakonu franciszkanów. Świecenia kapłańskie przyjął w 1759 roku.

J. P. Rošovský jest pierwszym znanym z nazwiska muzykiem i kompozytorem narodowości słowackiej. Zachowało się siedem rękopisów napisanych przez niego śpiewników, znajdujących się obecnie w zbiorach węgierskiej Biblioteki Széchény w Budapeszcie i Macierzy Słowackiej w mieście Martin. Wiadomo z całą pewnością, iż był autorem pięciu mszy i trzech antyfon: „Regina Coeli laetare”, „Offertorium der Resurrectione D.N.J.C.”, „Litaniae lauretanae”, „Vespere bachanales” i kilku mniejszych kompozycji i utworów wokalnych, organowych, cymbałowych i fortepianowych. Za wyjątkowo udany utwór kompozytorski uważana jest parodia karnawałowa „Vesperae bachanales”, która parodiuje nie tylko część tekstową normalnych nieszpórów, lecz również jej część muzyczną. O talencie kompozytorskim świadczy fakt, że autorstwo jego dzieła „Missa solemnis” było swojego czasu przypisywane J. Haydnowi i K. Dittersowi.

Przypisy:

1. O Podolińcu zob. także w „Almanachu Muszyny” 1993, w artykule Tadeusza M. Trajdosa *Trzy miasta spiskie*, s. 28-30.
2. Źródła słowackie postępują się zwrotem „16 miast spiskich”, podczas gdy w piśmiennictwie polskim mówi się o „13 miastach spiskich”, stanowiących zabezpieczenie pożyczki zaciągniętej przez Zygmunta Luksemburczyka u Władysława Jagiełły. Różnica wynika z faktu, że w skład zastawu wchodziło także tzw. dominium lubowelskie, czyli: Stara Lubowla, Gniazda i Podoliniec. Oprócz nich były to: Lubica (Lubica), Matejovce (Maciejowce), Poprad, Rusnikovce (Rusnikowce), Spišská Sobota (Spiska Sobota), Spišská Belá (Biała Spiska), Spišské Podhradie (Podgrodzie Spiskie), Spišské Vlachy (Spiskie Włochy), Straže (Straże, pod Tatrami, obecnie dzielnica Popradu), Tvarožná (Twarożna), Veľká (Felka), Spišská Nová Ves (Spiska Nowa Wieś), Vrbov (Wierzbów).
3. Ratio educationis – w XVII w. i XVIII w. zauważalne było w Austrii i na Węgrzech zwiększenie zainteresowania państwa rozwojem wiedzy i edukacji, zwłaszcza jeśli chodzi o szkoły średnie zachowujące jeszcze swój konfesyjny charakter. Główny nadzór nad szkołami katolickimi i podstawowymi sprawowała utworzona w 1724 roku komisja królewska. Szkoły średnie były w tym czasie podstawą systemu wychowawczo-edukacyjnego. Zdobywali w nich wiedzę przedstawiciele szlachty, mieszczaństwa oraz częściowo warstw plebejskich. Uzyskanie wykształcenia podstawowego umożliwiały obywatelom miast i ich okolic gimnazja. Stan taki zachował się aż do okresu reformy oświatowej Marii Teresy, która przeprowadziła oddzielenie szkolnictwa podstawowego od średniego. „Ratio educationis” ogłoszona 2 sierpnia 1777 r. w formie królewskiego reskryptu (rozporządzenia, zarządzenia), była najważniejszą reformą kulturalną na Węgrzech w dziedzinie szkolnictwa za panowania Marii Teresy. Oparta była na zasadzie wyznawanej przez monarchinię, że szkoła jest „politikum” i dlatego również o głównym ukierunkowaniu wychowania szkolnego decydować musi państwo. Po wieloletnich przygotowaniach pojawiła się więc specjalna osnowa edukacyjna zawierająca obowiązujące zasady wychowania szkolnego i obejmująca wszystkie stopnie kształcenia i typy szkół. Ujednoliciła i uporządkowała system edukacyjny od szkół podstawowych aż po uniwersytety i akademie. Zawierała regulamin szkolny i zasady dyscypliny, normy wychowania fizycznego, umysłowego i moralnego. Nawiązywała do postępu kulturalno-oświatowego, ponieważ cechowały ją nowoczesne zasady pedagogiczne i nadkonfesyjne trendy. Celem wychowania był obywatel, wykształcony praktycznie i odpowiednio w stosunku do swojego pochodzenia społecznego. Reforma dotyczyła głównie szkół katolickich, umożliwiając dostęp do nich osobom innego wyznania i zapewniając tolerancję bez względu na reprezentowane przekonania i poglądy religijne.
4. Patrz także: Štefan Popovič, *Terézia Vansová a Vansovej Lomnička*, „Almanach Muszyny” 2002, s. 77-81.